

แนวพระราชดำริเกี่ยวกับป่าไม้

www.sukpor.com

www.sukphor.com

สารบัญ

- 5 | ป่าไม้ของประเทศไทย
- 9 | ความสนพระราชหฤทัยในการฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้
- 14 | แนวพระราชดำริในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้
- 16 | แนวคิดการพัฒนาและฟื้นฟูป่าไม้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ
- 17 | ปลุกป่าในใจคน
- 23 | ปลุกป่า ๓ อย่าง ประโยชน์ ๔ อย่าง
- 29 | การปลุกป่าทดแทน

42 | การปลูกป่าต้นน้ำ

45 | การปลูกป่าบริเวณอ่างเก็บน้ำ

47 | ภูเขาป่า

50 | ป่าเปียก

53 | การปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก

58 | การพัฒนา ฟันฟู และอนุรักษ์ป่าชายเลน

66 | การพัฒนา ฟันฟู และอนุรักษ์ป่าพรุ

73 | ฝายชะลอความชุ่มชื้น (Check Dam)

86 | ฝืนป่าไม้ไทย..ได้ร่วมพระบารมี....เพื่อประโยชน์สุขแห่งมวลประชา

“
ในหลวงกับงานป่าไม้
”

ป่าดงดิบ
พันธุ์ไม้หายาก
และสัตว์ป่า
คุ้มครอง

ป่าไม้ของประเทศไทย

ป่าไม้ เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ให้ประโยชน์แก่สิ่งมีชีวิตทั้งทางตรงและทางอ้อม ช่วยรักษาสมดุลของสภาพอากาศ ต้นน้ำลำธาร ความชุ่มชื้น เพื่อเก็บกักน้ำ และทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ ทั้งดิน น้ำ ซึ่งเป็นแหล่งรวบรวมพืชพรรณและสัตว์ป่า อีกทั้งป่าไม้เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่มนุษย์ได้บริโภคใช้สอย การที่ป่าไม้จำนวนมากเท่ากับว่าจะทำให้ทรัพยากรอื่นๆ เพิ่มจำนวนตามมา แต่ในทางตรงข้ามหากทว่าป่าไม้ลดจำนวนลง ความสมดุลทางทรัพยากรธรรมชาติก็จะลดลงตามมา ดังนั้นป่าไม้จึงมีความสำคัญอย่างมาก

ป่าไม้ของไทยมีกระจายอยู่ทั่วประเทศ แตกต่างกันไปตามสภาพภูมิประเทศในแต่ละภูมิภาค จากพื้นที่ของประเทศทั้งหมด ๕๑๓,๑๑๕ ตารางกิโลเมตร การสำรวจป่าไม้ในประเทศไทยในพุทธศักราช ๒๕๐๔ พบว่าประเทศไทยมีพื้นที่ป่าจำนวน ๒๗๓,๖๒๘ ตารางกิโลเมตร หรือคิดเป็นร้อยละ ๕๓ ของพื้นที่ แต่เมื่อเปรียบเทียบกับข้อมูลพื้นที่ป่าที่สำรวจโดยกรมป่าไม้เมื่อปี ๒๕๕๑ พบว่ามีพื้นที่ป่าเหลืออยู่จำนวน ๑๗๑,๕๘๕ ตารางกิโลเมตร หรือประมาณร้อยละ ๓๓ ของพื้นที่ดินในประเทศไทย

สถานการณ์ผืนป่าที่ลดน้อยลงเป็นผลมาจากจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็ว ความต้องการใช้ประโยชน์จากผืนป่ามีจำนวนเพิ่มมากขึ้นตามมา จึงเป็นแรงผลักดันให้เกิดการบุกรุกทำลายป่าไม้ เพื่อบุกเบิกพื้นที่ทำกิน ลักลอบตัดไม้ขายให้โรงงานอุตสาหกรรม การพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐาน เช่น การสร้างถนนผ่านพื้นที่ป่า โดยไม่คำนึงถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ป่าไม้ของไทยจึงมีเนื้อที่ลดลงตามลำดับ ผลเสียที่ตามมาคือทำให้พื้นที่ป่าต้นน้ำลำธารมีปริมาณน้ำน้อยลง เกิดภาวะแห้งแล้ง โดยเฉพาะในฤดูฝนหากปราศจากป่าคอยดูดซับน้ำ น้ำฝนจะชะล้างหน้าดิน เกิดภาวะน้ำหลากและน้ำท่วมในพื้นที่ต่างๆ นอกจากนี้ ปริมาณต้นไม้ที่น้อยลงส่งผลให้ก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ในอากาศถูกนำไปใช้ได้น้อยลง เกิดภาวะโลกร้อน และภาวะเรือนกระจก (Greenhouse Effect)

"...สิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลง เขามองว่าเพราะมีสารคาร์บอนขึ้นไปในอากาศมาก จะทำให้เหมือนเป็นตุ๊กกระจกครอบ แล้วโลกนี้ก็จะร้อนขึ้น เมื่อโลกนี้ร้อนขึ้นมีหวังว่าน้ำแข็งจะละลายลงทะเล และรวมทังน้ำในทะเลนั้นจะฟองขึ้น เมื่อน้ำฟองขึ้นก็จะทำให้ที่ที่ต่ำ เช่น กรุงเทพฯ ถูกน้ำทะเลท่วม จึงได้ข้อมูลว่าสิ่งที่ทำให้คาร์บอนในอากาศเพิ่มมากขึ้นนั้น มาจากการเผาเชื้อเพลิงซึ่งอยู่ในดินและการเผาไม้...ทำให้จำนวนคาร์บอนมีน้อยลงได้ก็เป็นความจริง ต้นไม้ทั่วโลกในปัจจุบันนี้กินคาร์บอนได้ในอัตรา ๑๑๐ พันล้านตันต่อปี แต่ว่าถ้าเราดูต่อไปอีก ต้นไม้ที่นั่นเองมันคายคาร์บอนออกมาในอัตราปีละ ๕๕ พันล้านตัน ก็เหลือกำไรเพียงครั้งเดียววิธีแก้ไขก็คือ ต้องเผาน้อยลง และต้องปลูกต้นไม้มากขึ้น..."

พระราชดำรัส พระราชทานแก่คณะบุคคลต่างๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ถวายชัยมงคล
ในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๒
ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต

ด้วยเหตุนี้การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้จึงเป็นเรื่องสำคัญที่ทุกภาคส่วนทั้งรัฐ เอกชน ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการพัฒนาระบบนิเวศให้เกิดความยั่งยืน โดยยึดหลักการจัดการทรัพยากรป่าไม้ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ความสนพระราชหฤทัยในการฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเล็งเห็นความสำคัญของป่าไม้ โดยเฉพาะการเกิดปัญหาฝนแล้ง น้ำท่วม อันเนื่องมาจากการทำลายป่า ด้วยเหตุนี้จึงมีพระราชหฤทัยมุ่งมั่นที่จะแก้ไข ปรับปรุงและพัฒนาป่าไม้ให้กลับมาอุดมสมบูรณ์ ก่อให้เกิดแนวพระราชดำริ ทฤษฎีการพัฒนาป่าไม้ ตลอดจนโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าไม้อันเนื่องมาจากพระราชดำริมากมายทั่วประเทศ

เมื่อวันที่ ๒๕ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๑๒ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเล่าถึงความสนพระราชหฤทัยเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างป่า น้ำ และดิน ซึ่งเชื่อมโยงเป็นห่วงโซ่ที่มีผลกระทบต่อกัน ตั้งแต่เมื่อครั้งยังทรงพระเยาว์ว่า

"...อาจมีบางคนเข้าใจว่า ทำไมถึงสนใจเรื่องชลประทาน หรือเรื่องป่าไม้ จำได้เมื่ออายุ 10 ขวบ ที่โรงเรียนมีครูคนหนึ่ง ซึ่งเดี๋ยวนี้ตายไปแล้วสอนเรื่องวิทยาศาสตร์ เรื่องการอนุรักษ์ดินแล้วให้เขียนว่าภูเขาต้องมีป่า อย่างนั้นเมื่อฝนลงมาแล้วจะชะดินลงมาเร็วทำให้ไหลตามน้ำไป ไปทำความเสียหายดินหมดจากภูเขาเพราะไหลตามสายน้ำไป ก็เป็นหลักของป่าไม้ เรื่องการอนุรักษ์ดิน และเป็นหลักของชลประทานที่ว่า ถ้าเราไม่รักษาป่าไม้ข้างบน จะทำให้เดือดร้อนตลอด ตั้งแต่ดินภูเขาจะหมดไปกระทั่งการที่จะมีตะกอนลงมาในเขื่อน มีตะกอนลงมาในแม่น้ำทำให้น้ำท่วม นี่นะ เรียนมาตั้งแต่อายุ 10 ขวบ..."

ความสนพระราชหฤทัยในการฟื้นฟูป่าปรากฏเด่นชัดยิ่งขึ้น
เมื่อทรงทำการทดลองปลูกป่าภายในสวนจิตรลดา
ที่ทรงเรียกว่า “ป่าไม้สาริต”

ป่าไม้สาริต

เมื่อต้นรัชกาล ราวพุทธศักราช ๒๕๐๘ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานไปประทับ ณ วังไกลกังวล อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เป็นประจำแทบทุกปี ขณะที่เสด็จพระราชดำเนินโดยรถยนต์พระที่นั่ง ทรงสังเกตเห็นว่า ระหว่างทางผ่านอำเภอกำแพง จังหวัดเพชรบุรี มีต้นยางนาขนาดใหญ่ปลูกเรียงรายสวยงามตามสองข้างทาง จึงมีพระราชดำริที่จะสงวนต้นยางเหล่านี้ไว้ จึงเป็นที่มาของการริเริ่มทดลองปลูกต้นยางนาด้วยพระองค์เอง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนำเมล็ดยางนามาเพาะในกระถาง บนดาดฟ้าพระตำหนักเปี่ยมสุข วังไกลกังวล และโปรดเกล้าฯ ให้คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ทำการวิจัยการปลูกไม้ยางนา ต่อมาเมื่อวันที่ ๒๘ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๐๘ ทรงปลูกกล้าไม้ยางนาในแปลงป่าไม้สาริต และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ข้าราชการบริพาร และนิสิตคณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ร่วมปลูกกล้าไม้ยางนาด้วย ต่อมาเมื่อมีพระราชดำริให้กรมป่าไม้ ร่วมกับคณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ หาพันธุ์ไม้ต่างๆ มาปลูกเพิ่มเติมในลักษณะของป่าไม้สาริต เพื่อเป็นการจำลองป่าไม้ในภาคต่างๆ ของประเทศไทยให้ผู้ที่สนใจเข้ามาศึกษาได้ ป่าไม้สาริตแห่งนี้ จึงเป็นเสมือนป่าทดลองส่วนพระองค์แห่งแรก

แนวพระราชดำริในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงศึกษาค้นคว้าวิธีการต่างๆ ในการปลูกรักษาป่า โดยให้การจัดการอย่างเป็นระบบและประยุกต์ให้ผสมกลมกลืนกับสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทรงเน้นการปลูกรักษาป่าให้สอดคล้องกับสภาพธรรมชาติของป่า ตามลักษณะภูมิศาสตร์และภูมิสังคม เพราะแต่ละพื้นที่ ป่าย่อมมีความแตกต่างกัน จึงควรวางแผนการพัฒนาป่าในรูปแบบต่างๆ อย่างเหมาะสม

ยิ่งกว่านั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นความสำคัญของปัญหาป่าเสื่อมโทรม ซึ่งส่งผลกระทบต่อปัญหาด้านอื่นๆ ไม่เฉพาะแต่ปัญหาเรื่องดิน เรื่องน้ำ เท่านั้น หากโยงใยถึงปัญหาระบบนิเวศน์ ปัญหาสังคมและเศรษฐกิจ ด้วยเหตุดังกล่าว จึงทำให้แนวพระราชดำริในการแก้ปัญหาป่าไม้ได้เป็นกิจกรรมที่ดำเนินไปอย่างโดดเด่น หากแต่รวมเอางานพัฒนาอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องมาประสานสัมพันธ์กัน แนวพระราชดำริด้านการพัฒนาป่าไม้ จึงประกอบด้วย

๑. การอนุรักษ์ป่าและสิ่งแวดล้อม
๒. การฟื้นฟูสภาพป่าและการปลูกป่า
๓. การพัฒนาเพื่อให้ชุมชนอยู่ร่วมกับป่าอย่างยั่งยืน

แนวคิดการพัฒนาและฟื้นฟูป่าไม้
อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

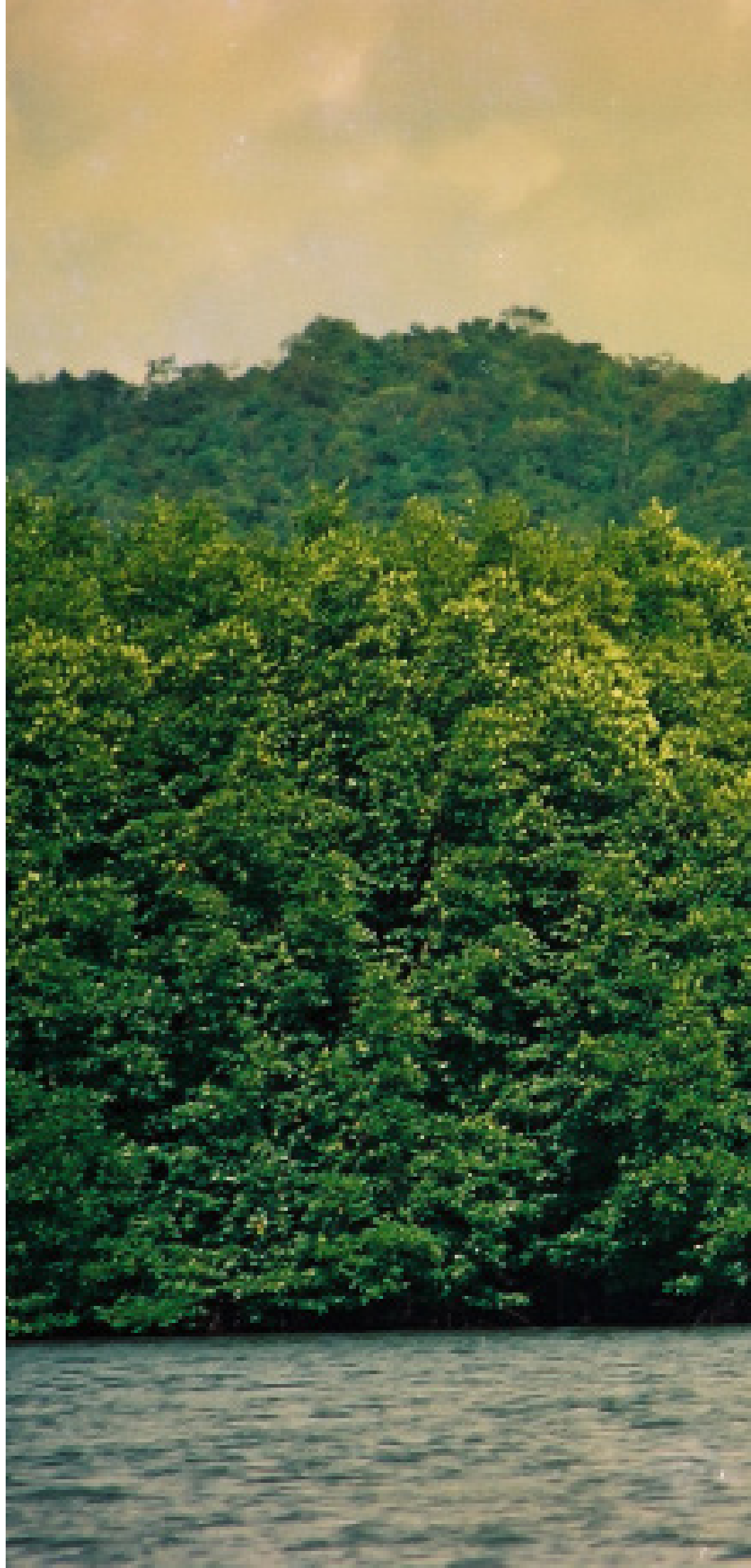

ปลูกป่าในใจคน คือ การปลูกป่าลงบนแผ่นดิน

“...เจ้าหน้าที่ป่าไม้ควรที่จะปลูกต้นไม้ลงใจคนเสียก่อน
แล้วคนเหล่านั้นก็พากันปลูกต้นไม้ลงบนแผ่นดินและรักษาต้นไม้ด้วยตนเอง...”

พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

สภาพพื้นที่เดิมส่วนใหญ่
เป็นพื้นที่ป่าที่อุดมสมบูรณ์ แต่
ราษฎรตัดไม้ทำลายป่า เพื่อ
ใช้เป็นที่ดินทำกิน ทำให้
ป่ามีสภาพทรุดโทรม แห่งแล้ง
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
จึงมีแนวพระราชดำริให้สร้าง
จิตสำนึก ตลอดจนความรู้ความ
เข้าใจแก่ประชาชนให้รู้ถึงคุณ
ประโยชน์ของป่า และการอยู่
ร่วมกับป่าอย่างเกื้อกูลกัน โดยให้
ราษฎรมีส่วนร่วมในการปลูกป่า
และจัดการทรัพยากรด้วยตนเอง
จนราษฎรมีจิตสำนึกรักผืนป่า
สามารถจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ป่า
ช่วยกันดูแลรักษาป่า ป้องกันการ
ตัดไม้ทำลายป่า การเกิดไฟป่า
ตลอดจนรู้จักนำพืชจากป่ามาบ
ริโภคใช้สอย ใช้ป่าอย่างรู้คุณค่า
ควบคู่ไปกับการปลูกป่าทดแทน

“...ให้ชาวบ้านได้เข้าร่วมกิจกรรมตั้งแต่ต้น และควรมีประโยชน์จากกิจกรรมด้วย เช่น ให้เพาะต้นกล้าแล้วซื้อจากเขา แทนที่จะต้องผลิตต้นกล้าโดยราชการเอง เพราะผมไม่ทันต่อความต้องการ ควรจะจัดตั้ง “ป่าไม้หมู่บ้าน” ขึ้นมาให้ได้ หมายถึงให้ชาวบ้านเป็นผู้เพาะต้นกล้าภายในพื้นที่ของตนเอง แล้วทางราชการหรือเอกชนไปซื้อจากชาวบ้านให้ชาวบ้านมีรายได้ด้วย...”

พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

“...นอกจากนี้ยังอาจฝึกให้ราษฎรช่วยทำหน้าที่พนักงานดูแลรักษาป่า
เพราะต่างฝ่ายต่างก็มีผลประโยชน์ร่วมกัน...”

พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

๒๓ มกราคม พ.ศ.๒๕๒๐

ปลูกป่า ๓ อย่าง ประโยชน์ ๔ อย่าง

การปลูก ๓ อย่าง ประโยชน์ ๔ อย่าง เป็นการปลูกป่า ปลูกพันธุ์ไม้ตามประโยชน์ที่จะนำไปใช้สอย โดยให้ความสำคัญกับพันธุ์ไม้ที่มีอยู่ตามท้องถิ่น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานแนวพระราชดำริไว้ว่า

“...การปลูกป่า ๓ อย่าง แต่ให้ประโยชน์ ๔ อย่าง ซึ่งได้แก่ ไม้พล ไม้สร้างบ้าน และ ไม้พื้นนั้นสามารถให้ประโยชน์ได้ถึง ๔ อย่าง คือนอกจากประโยชน์ในตัวเองตามชื่อแล้ว ยังสามารถให้ประโยชน์ที่ ๔ ซึ่งเป็นข้อสำคัญ คือ สามารถช่วยอนุรักษ์ดินและน้ำลำธารด้วย...”

พระราชดำริ เมื่อวันที่ ๗ มกราคม พ.ศ. ๒๕๒๓
ณ โรงแรมรินคำ จังหวัดเชียงใหม่

ปลูกป่าไม้ ๓ อย่างคือ

๑. ป่าไม้ผล เช่น แคน ชี่เหล็ก สะเดา มะม่วงป่า ฯ,ฯ
๒. ป่าไม้ที่ใช้เป็นเชื้อเพลิง เช่น กระถินยักษ์ กระถินเทพา เป็นต้น
๓. ป่าไม้เศรษฐกิจ เช่น สัก มะค่า ยางนา เป็นต้น

เมื่อปลูกตามหลักของพระองค์แล้ว จะทำให้ได้

ประโยชน์ ๔ อย่าง

๑. ได้ไม้ผลไว้กิน
๒. ได้ไม้ไว้ใช้สอย
๓. ได้ไม้ที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจ สามารถนำไปแปรรูปจำหน่ายได้หลากหลายรูปแบบ
๔. ได้ระบบอนุรักษ์ดินและน้ำ

“... เรื่องป่า ๓ อย่าง คือไม้พื้น ไม้พล ไม้สร้างบ้าน ประชาชนมีความรู้ทั้งคนที่อยู่
บนภูเขาในที่ราบ เขามีความรู้ เขากำงานมาตั้งหลายชั่วคนแล้ว เขากำกันอย่างดี เขามี
ความรู้ความเฉลียวฉลาด เขารู้ว่าตรงไหนควรจะทำกิจกรรม เขารู้ว่าที่ไหนควรจะเก็บ
ไม้ไว้ แต่ว่าที่เสียไป เพราะว่าพวกที่ไม่รู้เรื่อง ไม่ได้ทำมานานแล้ว ทั้งมานานแล้ว ทั้ง
กิจกรรมมานานแล้วก็ไม่รู้เรื่อง แล้วก็มาอยู่ที่ที่มีความสะดวกก็เลยทำให้เชื่อว่าชีวิตมัน
เป็นไปได้โดยที่ทำการกิจกรรมที่ถูกต้อง...”

พระราชดำรัส เมื่อวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๒๔
ณ งานสัมมนาการเกษตรภาคเหนือ จังหวัดเชียงใหม่

พระราชดำริเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูป่าไม้ ตามแนวคิดปลูกป่า ๓ อย่างนั้น ดำเนินการในหลายส่วนราชการทั้งกรมป่าไม้และศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริทุกแห่ง คือการปลูกป่าไม้ใช้สอยโดยดำเนินการปลูกพันธุ์ไม้โตเร็วสำหรับตัดกิ่งมาทำฟืนเผาถ่าน ตลอดจนไม้สำหรับการก่อสร้างและหัตถกรรม ส่วนใหญ่ได้มีการปลูกพันธุ์ไม้โตเร็วเป็นสวนป่า รวมถึงการปลูกไม้ผล เพื่อให้สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตเพื่อการค้าขาย และยังสามารถยังชีพได้อีกด้วย

ตัวอย่าง ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัด สกลนคร ที่ปลูกไม้ใช้สอย ไม้กินได้ และไม้เศรษฐกิจ ทำให้ภูเขาที่เคยถูกบุกรุกอย่างหนัก ถูกทำลายจนแห้งแล้ง และยากต่อการที่จะบูรณะฟื้นฟูให้ดีอย่างเดิมได้อีก แต่ด้วยแนวพระราชดำริการพัฒนาป่าไม้ทำให้ผืนป่าเสื่อมโทรมแห่งนี้ กลับฟื้นคืนสภาพอุดมสมบูรณ์ร่มเย็นและเป็นแหล่งพืชพรรณอันอุดมอีกครั้ง

รวมทั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัด เชียงใหม่ ยึดหลักการปลูกป่า ๓ อย่าง ๔ ประโยชน์ โดยปลูกไม้เพื่อใช้สอยและเศรษฐกิจ เช่น ไม้สัก ไม้แดง ไม้เฒ่า หวาย และไม้พื้ชื้อเพลิง เช่น ไม้กระถินยักษ์ รวมทั้งไม้กินได้ อย่าง สะเดา แคน ชี่เหล็ก มะไฟ มะขามป้อม มะเกี๋ยง เป็นต้น ซึ่งก็ล้วนแล้วแต่ก่อให้เกิดคุณประโยชน์ต่อชุมชนและให้ประโยชน์ที่สุดคือ การอนุรักษ์ดิน และน้ำในพื้นที่ต้นน้ำลำธาร

การปลูกป่าทดแทน

แนวพระราชดำริการปลูกป่าทดแทนเป็นอีกหนทางหนึ่งในการฟื้นฟูสภาพป่าไม้ เป็นแนวการพัฒนาป่าไม้ให้ยั่งยืน ดังพระราชดำริความตอนหนึ่งว่า

“...การปลูกป่าทดแทนจะต้องทำอย่างมีแผนโดยการดำเนินการไปพร้อมกับการพัฒนาชาวเขาในการนี้เจ้าหน้าที่ป่าไม้ ชลประทาน และฝ่ายเกษตรจะต้องร่วมมือกันสำรวจต้นน้ำในบริเวณพื้นที่รับผิดชอบ เพื่อวางแผนปรับปรุงต้นน้ำและพัฒนาอาชีพได้อย่างถูกต้อง สำหรับต้นที่ปลูกทดแทนป่าไม้ที่ถูกทำลายนั้น ควรใช้ต้นไม้โตเร็ว ที่มีประโยชน์หลายๆ ทางคละกันไป และควรปลูกพืชคลุมแนวร่องน้ำต่างๆ เพื่อยึดฟิวดิน และให้เก็บรักษาความชุ่มชื้น นอกจากนี้ จะต้องสร้างฝายเล็กเพื่อahunน้ำส่งไปตามเหมืองไปใช้ในพื้นที่เพาะปลูก ๒ ด้าน ซึ่งจะทำให้น้ำค่อยๆ แผ่ขยายออกไปทำความชุ่มชื้นให้บริเวณนั้นด้วย ในการนี้จะต้องอธิบายให้ราษฎรรู้ว่า การที่ปริมาณน้ำตามแหล่งน้ำธรรมชาติลดลงนั้น ก็เพราะมีการทำลายป่าต้นน้ำโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์...”

พระราชดำรัส เมื่อวันที่ ๒๔ มกราคม พ.ศ. ๒๕๒๐
ณ สถานีหลวงพัฒนาชาวเขา จังหวัดเชียงใหม่

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานคำแนะนำให้มีการปลูกป่าทดแทนตามสภาพภูมิศาสตร์และสภาวะแวดล้อมของพื้นที่ไว้อย่างเหมาะสม ตาม ๓ แนวทางดังต่อไปนี้

การปลูกป่าทดแทนตามไหล่เขา

“.... การปลูกป่าทดแทนตามไหล่เขา จะต้องปลูกต้นไม้หลายๆ ชนิดเพื่อให้ได้ประโยชน์ เอนกประสงค์คือมีทั้งไม้ผล ไม้สำหรับก่อสร้าง และไม้สำหรับทำฟืนซึ่งเกษตรกรจำเป็นต้องใช้เป็นประจำซึ่ง เมื่อตัดไม้ใช้แล้วก็ปลูกทดแทน หมุนเวียนทันที....”

พระราชดำรัส เมื่อวันที่ ๒๖ มกราคม

พ.ศ. ๒๕๒๐

ณ โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่สา อำเภอแม่ริม

จังหวัดเชียงใหม่

ตัวอย่างพื้นที่ที่มีการปลูกป่าทดแทนในลักษณะนี้ เช่น โครงการพัฒนาตอยตุง
ทรงงาน) อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดเชียงราย ได้เชิญชวนให้ (พื้นที่
ราษฎรเข้ามาร่วมกันปลูกป่า เพื่อฟื้นฟูป่าตามไหล่เขา ด้วยการปลูกไม้สนสามใบ ไม้
ประดู่ และหญ้าแฝก เพื่อป้องกันการชะล้างพังทลายหน้าดิน เมื่อเข้าสู่ฤดูฝน หรือ

การปลูกป่าทดแทนในพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม

การปลูกป่าทดแทนในพื้นที่ป่าไม้ซึ่งถูกบุกรุกแผ้วถาง จนกลายเป็นภูเขาหัวโล้น พื้นที่ป่าเสื่อมโทรม หรือพื้นที่ต้นน้ำลำธารที่ถูกทำลายอย่างหนัก จำเป็นอย่างยิ่งที่จำเป็นต้องปลูกป่าทดแทนเร่งด่วนจากส่วนพื้นที่ที่ลดน้อยลง ซึ่งพระองค์ทรงแนะนำวิธีฟื้นฟูพื้นที่ป่าลักษณะนี้ ความตอนหนึ่งว่า

“...ปลูกต้นไม้ชนิดโตเร็ว คลุมแนวร่องน้ำเสียก่อนเพื่อทำให้ความชุ่มชื้นค่อย ๆ กวีขึ้น และแผ่ขยายออกไปทั้งสองข้างร่องน้ำ อันจะทำให้ต้นไม้ งอกงามขึ้น และจะมีส่วนช่วย ป้องกันไฟป่า ซึ่งจะเกิดขึ้นง่ายหากป่าขาดความชุ่มชื้น ส่วนต้นไม้ยึดดิน ไม้ผล ต้นไม้ ใช้ทำฟืน ต้นไม้ใช้ในการก่อสร้างตลอดจนต้นไม้ที่มีค่าทางเศรษฐกิจ เพื่อให้ประโยชน์ ได้อย่างอเนกประสงค์...ในปีต่อไปก็ให้ปลูกต้นไม้ในพื้นที่ถัดขึ้นไป ความชุ่มชื้นก็จะแผ่ ขยายกว้างต่อไปอีกต้นไม้จะงอกงามดีตลอดทั้งปี...”

พระราชดำรัส เมื่อวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๒๐
ณ โครงการพัฒนาและปรับปรุงพื้นที่เกษตรกรรมชาวบ้านป่าเลา
อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่

สามารถศึกษาแนววิธีการปลูกป่าลักษณะนี้ได้อย่างดีผลจาก โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยบางทรายตอนบน อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดมุกดาหาร เพราะจากสภาพป่าไม้ที่ถูกทำลายกลายเป็นทุ่งราบ ได้รับการปรับปรุงและพัฒนาตามแนวพระราชดำริที่ให้แบ่งเขตป่าไม้ออกจากเขตชุมชน และให้มีการส่งเสริมการปลูกป่าพื้นฟูธรรมชาติ ได้แก่ ไม้สัก ไม้สะเดา และไม้ผลต่างๆ อย่างเช่น กัลวียพันธ์ุต่างๆ และหวาย สำหรับเป็นแหล่งอาหาร (Food Bank) ของชุมชนได้

การปลูกป่าทดแทนบริเวณต้นน้ำบนยอดเขาและเนินสูง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระราชดำริเกี่ยวกับการปลูกป่าทดแทนบริเวณต้นน้ำบนยอดเขาและเนินสูง ไว้ความตอนหนึ่ง ดังนี้ว่า

“...ต้องมีการปลูกป่าโดยปลูกไม้ยืนต้นและปลูกไม้พุ่ม ซึ่งไม้พุ่มนั้นราษฎรสามารถตัดไปใช้ได้ แต่ต้องมีการปลูกทดแทนเป็นระยะ ส่วนไม้ยืนต้นจะช่วยให้อากาศมี ความชุ่มชื้น ซึ่งเป็นขั้นตอนหนึ่งของระบบการให้ฝนแบบธรรมชาติ ทั้งยังช่วยยึดดินบนเขาไม่ ให้พังทลายเมื่อเกิดฝนตกอีกด้วย..”

การปลูกป่าบนที่สูง

พื้นที่ป่าไม้บนยอดเขาสูงที่มีสภาพเสื่อมโทรม ป่าถูกทำลาย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริให้เจ้าหน้าที่คัดเลือกพันธุ์ไม้ที่มีเมล็ดขึ้นไปปลูกไว้บนยอดเขา เมื่อโตแล้วออกฝักออกเมล็ด ลมจะพัดปลิวตกลงมาที่ต่ำแล้วงอกขึ้นเอง ซึ่งเป็นการขยายพันธุ์ตามกระบวนการทางธรรมชาติ เป็นการปลูกป่าที่อาศัยหลักแรงโน้มถ่วงของโลก คือ สิ่งที่อยู่พื้นที่สูงกว่าย่อมตกลงมาสู่ที่ต่ำกว่าเสมอ ซึ่งทำให้เป็นการประหยัดพลังงาน และค่าใช้จ่ายในการปลูกป่า แนวพระราชดำริดังกล่าวพระองค์มีพระราชดำรัส ความตอนหนึ่งว่า

“...ใช้ไม้จำพวกที่มีเมล็ดทั้งหลายขึ้นไปปลูกบนยอดที่สูง เมื่อโตแล้วออกฝักออกเมล็ด ก็จะลอยตกลงมาแล้วงอกเองในที่ต่ำต่อไป เป็นการขยายพันธุ์โดยธรรมชาติ...”

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นอีกหนึ่งโครงการตัวอย่างด้านงานพัฒนาป่าไม้ ซึ่งดำเนินการปลูกป่าในที่สูง โดยการพัฒนาป่าไม้ที่มีอยู่ให้สามารถเจริญเติบโตกระจายเมล็ดพันธุ์ตามธรรมชาติ รวมทั้งการปลูกไม้ในที่สูง เช่น กระถินยักษ์ ด้วยวิธีโปรยเมล็ดพันธุ์ลงสู่ด้านล่าง เพื่อให้เจริญเติบโตได้เองตามธรรมชาติ

โครงการพัฒนาพื้นที่ต้นน้ำหนาว อำเภอต้นน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์ ก็เป็นอีกหนึ่งโครงการที่ประสบความสำเร็จในการฟื้นฟูสภาพป่าบนที่สูง พื้นที่ป่าแห่งนี้มีขนาด ๑๔๗,๐๐๐ ไร่ และมีการปลูกไม้ยืนต้นคืนสู่ธรรมชาติ ทำให้ป่าต้นน้ำหนาวเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญแห่งหนึ่ง

การปลูกป่าต้นน้ำ

"...การที่จะมีต้นน้ำลำธารไปชั่วยาวนานนั้น สำคัญอยู่ที่การรักษาป่าและปลูกป่าบริเวณต้นน้ำ ซึ่งเป็นยอดเขาและเนินสูงชัน ต้องมีการปลูกป่าโดยไม้ยืนต้น และปลูกไม้พุ่ม ซึ่งไม้พุ่มนั้นราษฎรสามารถตัดไปใช้ได้ แต่ต้องการมีการปลูกทดแทนเป็นระยะ ส่วนไม้ยืนต้นนั้น จะช่วยให้อากาศมีความชุ่มชื้น เป็นขั้นตอนหนึ่งของระบบการให้ฝนตกแบบธรรมชาติ ทั้งยังช่วยยึดดินบนภูเขาไม่ให้พังทลายเมื่อเกิดฝนตกอีกด้วย ซึ่งถ้ารักษาสภาพป่าไม้ไว้ได้ดีแล้ว ท้องถิ่นก็จะมีน้ำไว้ใช้ชั่วยาวนาน..."

พระราชดำรัส เมื่อวันที่ ๑๔ เมษายน พ.ศ.๒๕๒๐
ณ พื้นที่อำเภอชัยบาดาล จังหวัดลพบุรี

แนวพระราชดำริอันเป็นหลักสำคัญของการรักษาป่าและสิ่งแวดล้อม คือ เมื่อมีป่าก็จะมีน้ำ มีดินอันอุดม มีความชุ่มชื้นของอากาศ และเกื้อกูลต่อการดำรงชีวิตของคน ป่าต้นน้ำจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งที่จำเป็นต้องรักษาไว้ เพื่อรักษาความสมดุลของธรรมชาติ นอกจากการสร้างจิตสำนึกให้ชาวบ้านร่วมกันดูแลรักษาป่าต้นน้ำแล้ว หลักการปลูกป่าต้นน้ำที่ทรงแนะนำคือการปลูกป่าทดแทน โดย

วิธีที่หนึ่ง ปลูกต้นไม้ที่ขึ้นอยู่เดิมคือ ศึกษาดูก่อนว่าพืชพรรณไม้ดั้งเดิมมีอะไรบ้าง แล้วปลูกแซมตามรายการชนิดของต้นไม้ที่ได้ศึกษาไว้

วิธีที่สอง งดปลูกไม้ที่ผิดแผกจากถิ่นเดิม และไม่ควรรนำไม้แปลกปลอมต่างพันธุ์ต่างถิ่นเข้ามาปลูกโดยยังไม่ได้ศึกษาให้แน่ชัดเสียก่อน

ตัวอย่างโครงการปลูกป่าต้นน้ำ อาทิ โครงการพัฒนาพื้นที่ป่า
ขุนแม่กวังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีการ
ปลูกป่าทดแทนบริเวณต้นน้ำเสริมพืชพันธุ์ดั้งเดิม ได้แก่ ไม้เต็ง ไม้
รัง ช่วยรักษาความชุ่มชื้นให้ป่าค่อย ๆ ฟื้นตัวเองตามธรรมชาติ เห็น
ได้จากปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยเมื่อปี ๒๕๓๕ จำนวน ๗๘๒.๗ มิลลิเมตร
ในปี ๒๕๕๔ เพิ่มขึ้น ๒,๖๒๑.๕๐ มิลลิเมตร แสดงถึงความสมบูรณ์
ของป่าที่เพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้ชุมชนยังได้นำไม้ยืนต้น ไม้ผลโต
เร็ว เช่น มะม่วง พญาสัตบรรณ ไม้เสียง มะขาม ขนุน ไข่ ฯ มาปลูก
และขยายผลไปสู่ชุมชนเครือข่าย รวมทั้งมีการตั้งกฎระเบียบการ
รักษาป่าร่วมกลุ่มมรดกสงเสริมป่าในวันสำคัญ ตลอดจนการทำ
แนวกันไฟ และเพาะขยายพันธุ์กล้าไม้ไผ่ หวาย ส้มโอ ลำไย เป็นต้น

การปลูกป่าบริเวณอ่างเก็บน้ำ

การปลูกป่าบริเวณอ่างเก็บน้ำ หรือเหนืออ่างเก็บน้ำที่ไม่มีความชุ่มชื้น เป็นการสร้างความชุ่มชื้นของสภาพป่าไม้ โดยตามแนวพระราชดำริ สรุปความได้ว่า

“...ทุกฝ่ายต้องร่วมมือดำเนินการปลูกต้นไม้ตามบริเวณอ่างเก็บน้ำให้เป็นแนวจนจรดเขตป่าสงวน โดยปลูกต้นไม้ชนิดโตเร็วและไม้ผล เพื่อช่วยยึดดินและรักษาความชุ่มชื้นตลอดจนจำหน่ายผลไม้ได้...”

พระราชดำรัส เมื่อวันที่ ๑๗ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๒๐

“...ปลูกต้นไม้พล ไม้พื้น และไม้ไฟ่ตามบริเวณอ่างเก็บน้ำ โดยเฉพาะตามสันเขา ซึ่ง เป็นแหล่งต้นน้ำ เพื่อช่วยยึดดินและรักษาความชุ่มชื้นเพื่อราษฎรจะมีไม้ประเภทต่างๆ ไว้ เก็บผลและใช้สอย...”

พระราชดำรัส เมื่อวันที่ ๑๙ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๒๐
พระราชทานแก่สมาชิก กลุ่มพัฒนาชาวไร่ บ้านดอนขุนห้วย
ตำบลเขาใหญ่ อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี

โครงการพัฒนาพื้นที่แม่ลาว จังหวัดลำพูน เป็นหนึ่งตัวอย่างของความสำเร็จที่ สามารถฟื้นฟูป่าที่เคยถูกบุกรุกทำลายให้ฟื้นคืนความอุดมสมบูรณ์ได้ถึง ๖๑๐ ไร่ และ อีกแห่ง คือ โครงการปลูกป่าสิริเจริญวรรษ จังหวัดชลบุรี ซึ่งมีการฟื้นฟูสภาพป่า ปลูกไม้ มีค่าประเภทต่างๆ ผสมผสานกันรวมกว่า ๔๐ ชนิด เป็นป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่ง พืชพรรณและที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า

ภูเขาป่า

ภูเขาป่า เป็นการพัฒนาพื้นที่ป่าไม้ โดยใช้ความรู้เบื้องต้นทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาเป็นหลักในการดำเนินงาน พระราชดำริที่พระราชทานไว้ในการรักษาภูเขาป่า เมื่อฝนตกน้อย จำเป็นต้องสร้างระบบการส่งน้ำ โดยวิธีการสูบน้ำไปพักไว้บนบ่อพักน้ำบนภูเขา แล้วทำระบบกระจายน้ำด้วยระบบท่อส่งน้ำ และฝาย เพื่อช่วยกระจายน้ำไปยังพื้นที่ป่า ให้น้ำสามารถซึมลงดิน รักษาความชุ่มชื้นไว้ในดินตลอดเวลา ต้นไม้ก็จะเจริญงอกงาม และเป็นการป้องกันไฟป่าด้วยอีกทางหนึ่ง ดังตัวอย่างที่ปรากฏ ณ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทราย อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

“...ควรสำรวจแหล่งน้ำเพื่อพิจารณาสร้างฝายขนาดเล็กปิดกั้นร่องน้ำในเขตต้นน้ำ
ลำธาร ทั้งนี้เพื่อแพร่กระจายความชุ่มชื้นออกไปให้กว้างขวางอันจะช่วยฟื้นฟูสภาพป่า
ในบริเวณที่สูงให้สมบูรณ์ขึ้น บริเวณดังกล่าวจะได้กลายเป็น “ภูเขาป่า” ในอนาคต ซึ่ง
หมายความว่า มีต้นไม้นานาชนิด ซึ่งปกคลุมดินในอัตราหนาแน่นที่เหมาะสมกับลักษณะ
ภูมิประเทศแต่ละแห่ง ต้นไม้เหล่านี้จะมีผลช่วยรักษาระดับความชุ่มชื้นในธรรมชาติให้อยู่
ในเกณฑ์ที่พอเหมาะไม่แห้งแล้งเกินไป และยังช่วยยึดพิวดิน อันมีค่าไม่ให้ถูกน้ำเซาะกลาย
ลงมายังพื้นที่ราบอีกด้วย”

พระราชดำรัส พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

การสร้างภูเขาป่า มีวิธีการดำเนินงานสรุปได้ดังนี้

วิธีที่หนึ่ง หากมีน้ำใกล้เคียงบริเวณนั้น วิธีแรกให้สร้างฝายขนาดเล็กปิดกั้นร่องน้ำ เพื่อแผ่กระจายความชุ่มชื้นออกไปให้กว้างขวาง แล้วผันน้ำจากระดับบนลงไปตามแนวร่องน้ำต่างๆ หรืออีกวิธีคือใช้ระบบท่อส่งน้ำมาหล่อเลี้ยงบริเวณป่าไม้เสื่อมโทรมสร้างความชุ่มชื้นไว้ตลอดเวลา

วิธีที่สอง หากไม่มีแหล่งน้ำ ให้สูบน้ำขึ้นไปทีละชั้นจนถึงระดับสูงสุดเท่าที่จะเป็นไปได้ เมื่อนำน้ำกักเก็บไว้ระดับสูงสุดแล้วจึงค่อยๆ ปล่อยน้ำให้ไหลซึมลงมาเพื่อช่วยเร่งรัดการปลูกป่าบนที่สูงในรูป “ภูเขาป่า” ซึ่งกลายเป็นป่าเปียกที่สามารถป้องกันไฟป่าได้อีกด้วย

ป่าเปียก

ปัญหาหนึ่งนอกเหนือจากการทำลายป่าจนมีสภาพเสื่อมโทรมนั้น คือ ปัญหาไฟป่า ซึ่งเกิดขึ้นได้เองตามธรรมชาติ และเกิดจากฝีมือมนุษย์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักในปัญหานี้ จึงได้พระราชทานแนวพระราชดำริในการสร้างแนวป้องกันไฟป่าที่เรียกว่า **“ป่าเปียก”** ขึ้น โดยใช้หลักธรรมชาติ คือ การรักษาน้ำ รักษาความชุ่มชื้นไว้ในผืนดินและผืนป่าให้ได้มากที่สุด ป่าเปียกจึงเป็นกลยุทธ์ในการพัฒนาป่าไม้โดยใช้ทรัพยากรน้ำเข้ามาช่วยในการสร้างแนวป้องกันไฟ เพื่อป้องกันไฟป่าในระยะยาว

หลักสำคัญในการสร้างป่าเปียก

คือ การสร้างความชุ่มชื้นเป็นกำแพงกั้นไฟ ด้วยการกักน้ำให้ป่าเปียก มีวิธีการดังต่อไปนี้

วิธีที่หนึ่ง ทำระบบป้องกันไฟไหม้ป่า โดยใช้แนวคลองส่งน้ำและแนวพืชชนิดต่างๆ ปลูกตามแนวคลองที่มีอยู่ตรงนั้น

วิธีที่สอง สร้างระบบการควบคุมไฟป่าด้วยแนวป้องกันไฟป่าเปียก โดยอาศัยน้ำชลประทานและน้ำฝน

วิธีที่สาม โดยการปลูกต้นไม้โตเร็วคลุมแนวร่องน้ำ เพื่อให้ความชุ่มชื้นค่อยๆ ทวีขึ้นและแผ่ขยายออกไปทั้งสองร่องน้ำ ซึ่งจะทำให้ต้นไม้บังอกงามและมีส่วนช่วยป้องกันไฟป่าเพราะไฟป่าจะเกิดขึ้นง่ายหากป่าขาดความชุ่มชื้น

วิธีที่สี่ โดยการสร้างฟายชะลอความชุ่มชื้นหรือที่เรียกว่า Check Dam ขึ้น เพื่อปิดกั้นร่องน้ำหรือลำธารขนาดเล็กเป็นระยะๆ เพื่อใช้เก็บกักน้ำและตะกอนดินไว้บางส่วน โดยน้ำที่เก็บไว้จะซึมเข้าไปสะสมในดิน ทำให้ความชุ่มชื้นแผ่ขยายเข้าไปทั้งสองด้านกลายเป็น “ป่าเปียก”

วิธีที่ห้า โดยการสูบน้ำเข้าไปในระดับที่สูงที่สุดเท่าที่จะทำได้แล้วปล่อยน้ำลงมาก็จะน้อยให้ค่อยๆ ไหลซึมดิน เพื่อช่วยเสริมการปลูกป่าบนพื้นที่สูงในลักษณะภูเขาป่า ให้กลายเป็นป่าเปียก ซึ่งสามารถป้องกันไฟป่าได้อีกด้วย

วิธีที่หก ปลูกต้นกล้วยในพื้นที่ที่กำหนดให้เป็นช่องว่างของป่า ประมาณ 2 เมตร หากเกิดไฟไหม้ป่าก็จะปะทะต้นกล้วยซึ่งอุ้มน้ำไว้ได้มากกว่าพืชอื่นทำให้ลดการสูญเสียน้ำลงไปได้มาก

แนวพระราชดำริป่าเปียก เพื่อป้องกันไฟไหม้ป่านั้น นับว่าเป็นวิธีที่ทรง
คิดค้นขึ้นจากหลักการทางธรรมชาติที่เรียบง่ายแต่ได้ประโยชน์มหาศาล กล่าวคือ
เป็นหลักการในการเพิ่มความชุ่มชื้นให้กับพื้นที่ในช่วงฤดูแล้ง ทำให้ป่าเขียวขจีชุ่ม
ชื้นอยู่ตลอดเวลา ทำให้การเกิดไฟป่าเป็นไปได้ยากขึ้น ดังพระราชดำรัส ความตอน
หนึ่งว่า

“...ใช้ระบบท่อน้ำมาหล่อเลี้ยงบริเวณป่าไม้เสื่อมโทรมในช่วงที่มีสภาพแห้งแล้ง
ให้เกิดความชุ่มชื้นตลอดเวลา จะทำหน้าที่อนุรักษ์ป่าไม้ทางอ้อม กล่าวคือ ใช้เป็น
แนวป้องกัน สกัดกั้นไฟป่าอย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากมีลักษณะเป็น ป่าเปียก...”

“...ให้พิจารณาปลูกป่าเป็นแนวสลับกับการปลูกพืชไร่ เพื่อการศึกษาทดลองที่
จะใช้แนวพืชเป็นแนวป้องกันไฟป่าแบบที่เรียกว่า ระบบป่าเปียก...”

ต่อมาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแนะนำให้ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอัน
เนื่องมาจากพระราชดำริ นำพระราชดำริป่าเปียกไปทำการศึกษาทดลองในส่วน
ของพื้นที่ของตน เพื่อเป็นหนึ่งในแนวทางการพัฒนาและแก้ไขปัญหาในส่วนพื้นที่
โครงการ และขยายความรู้นี้ต่อไปยังราษฎรในพื้นที่และพื้นที่ใกล้เคียง ซึ่งตลอดจน
มาถึงปัจจุบัน คณะทำงานสนองแนวพระราชดำริไปศึกษาทดลองจนได้รับผลสำเร็จ
เป็นที่น่าพอใจอย่างยิ่ง

การปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก

หลักการสำคัญที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงใช้ในงานพัฒนาก็คือ การใช้หลักธรรมชาติเยียวยาธรรมชาติ ทฤษฎีการปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูกเป็นอีกหนึ่งแนวพระราชดำริที่ชัดเจนในการให้ธรรมชาติรักษาตนเอง

“...ทิ้งป่านั้นไว้ ๔ ปี ตรงนั้น ไม่ต้องไปทำอะไรเลย แต่ป่าเจริญเติบโตเป็นป่าสมบูรณ์ โดยไม่ต้องปลูกสักต้นเดียว...คือว่าการปลูกป่านั้น สำคัญอยู่ที่ปล่อยให้เขาขึ้นเอง...”

พระราชดำรัสเมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๗

การปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูกเป็นไปตามหลักการกฎธรรมชาติ(Natural Reforestation) คือการอาศัยระบบวงจรป่าไม้และการทดแทนตามธรรมชาติ (Natural Succession) เป็นการปรับสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการเจริญเติบโตของต้นไม้และประการสำคัญคือต้องควบคุมไม่ให้คนเข้าไปบุกรุกตัดไม้ ห้ามเข้าไปรบกวน อันจะเป็นการเหยียบย่ำต้นไม้เล็กๆ อีกด้วย เมื่อสภาพป่าไม้ไร้คนเข้าไปบุกรุก และทิ้งช่วงเวลาหนึ่ง พืช ลูกไม้ พันธุ์ไม้ต่างๆ ที่ขึ้นอยู่ในพื้นที่ป่านั้น ก็จะค่อยๆ แรกหน่อ แรกกอ เติบโตขึ้น และขยายพันธุ์กระจายออกไปเรื่อยๆ ทำให้ระบบนิเวศของสิ่งมีชีวิตเริ่มเกิดขึ้น และมีการเกื้อกูลกันตามครรลองของธรรมชาติ ต้นไม้เล็กๆ ก็จะช่วยคลุมดินไว้ให้มีความชุ่มชื้น ไม้ยืนต้นก็จะเจริญเติบโตใหญ่ขึ้นให้ร่มเงาช่วยปกป้องชะลอการระเหยอย่างรวดเร็วของน้ำในดินได้ พืชเล็กและพันธุ์ไม้ใหญ่ก็สามารถเติบโตงอกงามควบคู่กันไปได้

แนวพระราชดำริฟื้นฟูสภาพป่าตามวิธีการปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูกได้ ๓ วิธีการ ซึ่งมีพระราชดำรัสทั้ง ๓ วิธี ไว้ดังนี้ว่า

“...ถ้าเลือกได้ที่ที่เหมาะสมแล้ว ก็ทิ้งป่านั้นไว้ตรงนั้น ไม่ต้องไปทำอะไรเลย ป่าจะเจริญเติบโตขึ้นมาเป็นป่าสมบูรณ์โดยไม่ต้องไปปลูกเลยสักต้นเดียว...”

“...ไม่ไปรังแกป่าหรือตัดไม้ เพียงคุ้มครองให้ขึ้นเองได้เท่านั้น...”

“...ในสภาพป่าเต็มรัง ป่าเสื่อมโทรม ไม่ต้องทำอะไร เพราะตอไม้ก็จะแตกกิ่งออกมาอีก ถึงแม้ต้นไม้สวยแต่ก็เป็นต้นไม้ใหญ่ได้...”

ตัวอย่างโครงการปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก ที่ดำเนินการมาเป็น
ระยะเวลานานและเห็นผลชัดเจน คือ โครงการศึกษาวิธีการฟื้นฟู
ที่ดินเสื่อมโทรมเขาชะงุ้มอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ตำบลเขา
ชะงุ้ม อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี ซึ่งในหลวงได้พระราชทาน
พระราชดำริ เมื่อวันที่ ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๓๙ ความว่า

*“...ให้ช่วยดูแลรักษาป่าอย่าไปรังแกป่าถ้าปล่อยทิ้งไว้ ไม่ให้
ใครไปรบกวน ระยะเวลา ๓๐ - ๔๐ ปี ป่าแห่งนี้จะฟื้นคืนสภาพ
จากป่าเต็งรังเป็นป่าเบญจพรรณ...”*

การดำเนินงานที่โครงการศึกษาวิธีการฟื้นฟูที่ดินเสื่อมโทรมเขาชะงุ้มฯ จำนวน ๓,๒๖๔ ไร่ ซึ่งเดิมมีสภาพเป็นภูเขาหัวโล้น ดินเป็นดินลูกรัง ดินร่วนปนลูกรังและกรวดหิน ไม่มีแหล่งน้ำตามธรรมชาติ เมื่อดำเนินการตามทฤษฎีปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก ดูแลควบคุม ไม่ให้เกิดการบุกรุกทำลาย และป้องกันไฟป่า ส่งผลให้พืชพันธุ์ไม้ค่อยๆ ฟื้นตัว งามงามขึ้น ทีละน้อยจนกระทั่งมีไม้ใหญ่ปกคลุมป่าอุดมสมบูรณ์ยิ่งขึ้น และทำให้มีสัตว์ป่ามาอาศัยเพิ่ม จำนวนขึ้นด้วย ซึ่งจากเดิมในปี ๒๕๔๘ มีเพียง ๖๐ ชนิด ในปี ๒๕๕๓ เพิ่มจำนวนมากขึ้น ถึง ๑๖๓ ชนิด

การพัฒนา ป่าฝุ และอนุรักษ์ป่าชายเลน

การอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลน อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เป็นแนวทางการสร้างวงจรของระบบนิเวศน์ด้วยการปกป้องอนุรักษ์และขยายพันธุ์ไม้ป่าชายเลน

ป่าชายเลนเป็นสังคมพืชที่ชอบขึ้นและพบอยู่ทั่วไปบริเวณพื้นที่ชายฝั่งทะเลบริเวณปากอ่าว ลำคลอง ทะเลสาบ และรอบเกาะแก่งต่างๆ ซึ่งเป็นบริเวณน้ำทะเลท่วมถึง หรือเป็นบริเวณที่ทราบดีว่าเป็นบริเวณพื้นที่น้ำกร่อย ป่าชายเลนนี้ถูกเรียกชื่อกันหลายอย่างว่า ป่าชายเลนน้ำเค็ม หรือบางแห่งก็อาจจะเรียกว่า ป่าโกงกาง เนื่องจากว่ามีไม้โกงกางเป็นไม้เด่น และขึ้นอยู่เป็นจำนวนมากในบริเวณนั้น

ลักษณะของป่าชนิดนี้เป็นป่าไม่ผลัดใบ มีต้นไม้ขึ้นหนาแน่น แต่ละชนิดมีรากค้ำยัน หรือรากหายใจแตกต่างกันไปตามแต่ชนิดของต้นไม้ชั้นๆ ตลอดแนวชายฝั่งทะเลไทยยาวประมาณ ๒,๖๐๐ กิโลเมตร มีส่วนที่เป็นป่าชายเลนอยู่เพียงประมาณร้อยละ ๓๖ ของความยาวชายฝั่งเท่านั้น ปัจจุบันประเทศไทยมีพื้นที่ป่าชายเลนอยู่ประมาณ ๑,๖๗๙,๓๓๕ ไร่ โดยลดลงประมาณเกือบร้อยละ ๕๐ จากเมื่อปี ๒๕๐๔ ที่มีพื้นที่ป่าชายเลนของประเทศเคยมีถึง ๒.๓ ล้านไร่ และถูกทำลายลดลงตลอดมา เป็นลำดับ ยกตัวอย่าง ในปี ๒๕๑๘ เหลือ ๑,๙๕๔ ล้านไร่ ในปี ๒๕๒๙ เหลือ ๑,๒๒๗ ล้านไร่ ในปี ๒๕๓๖ เหลือเพียง ๑,๐๘๖ ล้านไร่ และจากการสำรวจครั้งสุดท้ายพบว่าป่าชายเลนด้านฝั่งทะเลอันดามันถูกบุกรุกทำลายค่อนข้างน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับฝั่งทะเลด้านอ่าวไทย และจากการสำรวจของกรมป่าไม้ในปี ๒๕๔๔ พบว่ามีป่าชายเลนเพียงประมาณ ๑.๐๕ ล้านไร่ ซึ่งกระจายตลอดชายฝั่งทะเล

สภาพป่าชายเลนโดยทั่วไปพบว่าทางภาคใต้ของประเทศไทย
แถบฝั่งทะเลอันดามันมีสภาพค่อนข้างอุดมสมบูรณ์มากที่สุด ส่วน
ทางภาคใต้ฝั่งตะวันออกของอ่าวไทยและภาคกลางบริเวณปากอ่าว
ไทยมีสภาพค่อนข้างเสื่อมโทรม ประกอบด้วยไม้ขนาดเล็กและถูกร
บกรวนจากมนุษย์ในการเปลี่ยนสภาพป่าชายเลนเพื่อทำนาุ้ง โดย
พบว่าพื้นที่นาุ้งที่มีอยู่ในปัจจุบันทั้งหมดประมาณ ๔ - ๕ แสนไร่
เป็นพื้นที่ที่ถูกบุกรุกโดยผิดกฎหมาย ประมาณ ๒ - ๓ แสนไร่ นอกจาก
สาเหตุเหล่านี้ที่ทำให้ป่าชายเลนมีพื้นที่ลดลงแล้ว ป่าชายเลนยังถูกร
ทำลายด้วยเหตุอื่น ๆ อีก เช่น การทำนาเกลือ การทำเหมืองแร่ การ
ขยายตัวของชุมชน การสร้างท่าเรือ กาสรางถนนและพาดสายไฟฟ้า
รวมทั้งเป็นแหล่งอุตสาหกรรมเช่นเดียวกับภาคตะวันออกซึ่งตัวการ
เหล่านี้ ทำให้จำนวนป่าชายเลนลดลงอย่างที่มีอาจประมาณการได้

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระราชดำริเกี่ยวกับป่าชายเลนเมื่อวันที่ ๑๐ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๓๔ สรุปลงแนวพระราชดำรินี้ว่า

“...ป่าชายเลนมีประโยชน์ต่อระบบนิเวศน์ ของพื้นที่ชายฝั่งทะเลและอ่าวไทย แต่ปัจจุบันป่าชายเลนของประเทศไทยเรากำลังถูกบุกรุกและถูกทำลายลงไป โดยผู้แสวงหาผลประโยชน์ส่วนตน จึงควรหาทางป้องกันอนุรักษ์และขยายพันธุ์เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะต้นโกงกางเป็นไม้ชายเลนที่แปลกและขยายพันธุ์ค่อนข้างยาก เพราะต้องอาศัยระบบน้ำขึ้นน้ำลงในการเติบโตด้วย จึงขอให้ส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง คือ กรมป่าไม้ กรมประมง กรมชลประทาน และกรมอุทกศาสตร์ ร่วมกันหาพื้นที่ที่เหมาะสมในการทดลองขยายพันธุ์โกงกางและปลูกสร้างป่าชายเลนกันต่อไป...”

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบน อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดจันทบุรี เป็นหนึ่งตัวอย่างของความสำเร็จในการพัฒนาป่าชายเลน โดยได้ดำเนินงานสนองพระราชดำริ ด้วยการศึกษาค้นคว้าการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนที่สูญเสียไป จนสามารถฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งที่ถูกทำลายไปให้กลับมาอุดมสมบูรณ์ดังเดิม อีกทั้งยังทำให้สัตว์น้ำชายฝั่งเพิ่มปริมาณมากขึ้นตามมา

ส่วนงานสนองพระราชดำริด้านการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลน มีการก่อเกิดโครงการพัฒนาและฟื้นฟูป่าชายเลนหลายโครงการ โดยเฉพาะในเขตพื้นที่เป้าหมายของจังหวัดสงขลาและจังหวัดปัตตานี ที่บังเกิดขึ้นด้วยพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เมื่อวันที่ ๑๖ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๓๖ โดยได้พระราชทานพระราชกระแสแก่หม่อมราชวงศ์ดิศนัดดา ดิศกุล เลขาธิการมูลนิธิแม่ฟ้าหลวง และนายสุเมธ ตันติเวชกุล เลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนา ให้ร่วมกันเป็นแกนกลางในการดำเนินการปลูกป่าพระราชทานแก่ประชาชน ในโอกาสพระราชพิธีกาญจนาภิเษก ทรงครองสิริราชสมบัติเป็นปีที่ ๕๐

การดำเนินการปลูกป่าชายเลน “ป่าพระราชทานมูลนิธิชัยพัฒนา - มูลนิธิแม่ฟ้าหลวง” ในจังหวัดสงขลาและปัตตานีนั้นมีมูลนิธิโททาล (Total) สถาบันทรัพยากรชายฝั่ง มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ได้ทำหน้าที่เป็นองค์กรช่วยในการประสานงานทั้งภาครัฐและเอกชน ในการดำเนินการปลูกป่าชายเลนภายใต้โครงการย่อย ๓ โครงการ ดังนี้

๑. โครงการชุมชนพัฒนาป่าชายเลน ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา
๒. โครงการศูนย์ศึกษารรรมชาติป่าชายเลนยะหริ่ง อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี
๓. โครงการศึกษาความเป็นไปได้ในการฟื้นฟูป่าชายเลนอำเภอหนองจิก

การจัดตั้งศูนย์ศึกษารวมชาติป่าชายเลนเปรียบเสมือนทำหน้าที่สร้างเสริมการเรียนรู้แก่ประชาชนให้เข้าใจ ถึงสภาพแวดล้อมของบริเวณที่ประชาชนอาศัยอยู่ และเป็นแหล่งระดมความคิดเพื่อหาแนวทางการส่งเสริมให้เกิดกิจกรรมต่างๆ ขึ้นในชุมชน อาทิ การร่วมกันปลูกป่าชายเลนให้มีปริมาณเพิ่มขึ้น การจัดให้มีการจัดการด้านป่าชายเลนที่ถูกต้องเหมาะสมกับท้องถิ่น เป็นต้น และจนถึงปัจจุบัน การส่งเสริมให้มีการพัฒนาและฟื้นฟูป่าชายเลนได้รับการตอบรับจากคนในชุมชน ขยายวงกว้างสู่สังคมอย่างรวดเร็ว และเป็นที่น่าชื่นชมอย่างยิ่ง การรู้จักป่าชายเลนโดยให้ความร่วมมือที่ดีนั้น ทำให้ศูนย์ศึกษารวมชาติป่าชายเลนแห่งนี้ยังคงมีสภาพที่สมบูรณ์ เป็นต้นแบบในการพัฒนาและอนุรักษ์ป่าชายเลนในแหล่งอื่นๆ ได้ต่อไป

การพัฒนา ป่าพื และอนุรักษ์ป่าพรุ

“ป่าพรุ” เป็นป่าไม้ที่บ เป็นสังคมพืชประเภทไม่ผลัดใบ หรือป่าดงดิบชื้นประเภทหนึ่ง ขึ้นอยู่ในพื้นที่พรุ ในป่าพรุไม่เหมือนกับป่าประเภทอื่น มีพืชพรรณไม้ที่หลากหลายจำนวนมาก พรรณไม้เหล่านี้ต้องเจริญเติบโตในพื้นที่พรุ จึงมีการพัฒนาระบบรากให้แข็งแรงเป็นพิเศษ

“พรุ” เป็นภาษาทางใต้ หมายถึงบริเวณที่ลุ่มชื้นและมีน้ำแช่ขังตลอดปี หรือเกือบตลอดปี ดินในพื้นที่พรุส่วนใหญ่เป็นดินอินทรีย์ ซึ่งเกิดจากการทับถมกันของซากพืชที่สลายตัวเน่าเปื่อยเป็นชั้นหนา ถัดจากชั้นดินอินทรีย์ลงไปเป็นดินเลนสีเทาปนสีน้ำเงิน ซึ่งมีสารประกอบไฟโรต์รวมอยู่ด้วย หากชั้นดินเลนนี้สัมผัสกับอากาศ จะเกิดปฏิกิริยาปล่อยกรดกำมะถันออกมา และในบางส่วนจะแปรสภาพเป็นสารประกอบจาโรไซท์ ซึ่งมีลักษณะเป็นจุดประสีเหลืองฟางข้าว ทำให้ดินบริเวณนั้นมีสภาพเป็นกรดจัด

พื้นที่พรุมีมากที่สุดในจังหวัดนราธิวาส ซึ่งมีมากถึง ๒๖๑,๘๖๐ ไร่ ประกอบด้วยพรุขนาดใหญ่อยู่ ๓ แห่ง ได้แก่ พรุโต๊ะแดง พรุบาเจาะ และพรุกาบแดง ปัจจุบันป่าพรุถูกทำลายลงไปมาก สาเหตุจากไฟป่า ตลอดจนการบุกรุกแผ้วถางป่าเพื่อใช้พื้นที่ทำการเกษตร และราษฎรที่อาศัยอยู่บริเวณนั้นขาดความรู้ความเข้าใจถึงประโยชน์ของป่าพรุ จึงขาดการเอาใจใส่ดูแลและอนุรักษ์ ทำให้ป่าพรุมีสภาพเสื่อมโทรม ส่งผลให้ดินมีสภาพกลายเป็นดินเปรี้ยว กระทั่งไม่สามารถใช้ประโยชน์ใดๆ ได้อีก

พุทธศักราช ๒๕๒๔ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานประทับแรม ณ พระตำหนักทักษิณราชินีเวศน์ เพื่อทรงเยี่ยมราษฎรในหลายพื้นที่ของจังหวัดนราธิวาส ทรงทราบถึงปัญหาเรื่องที่ดินทำกิน ซึ่งมีผลกระทบต่อการทำเกษตรอย่างมาก เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่ในจังหวัดนราธิวาสเป็นดินพรุ หรือดินเปรี้ยว

จึงพระราชทานพระราชดำริให้หน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเร่ง
ศึกษา ค้นคว้า ทดลอง และทำการวิจัยเพื่อหาแนวทางการแก้ไขปัญหา
ดินเปรี้ยว ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าพรุที่เหลืออยู่ในบริเวณ
นั้นไว้ด้วย โดยมีแนวพระราชดำริว่า

*“..ป่าพรุเป็นพื้นที่สำคัญต่อความอยู่ดีกินดีของราษฎรรอบพื้นที่
พรุ อีกทั้งยังเป็นอ่างเก็บน้ำธรรมชาติที่ชะลอการไหลบ่าของน้ำจาก
เทือกเขาต่างๆ ก่อนระบายลงสู่ทะเล..”*

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองอันเนื่องมาจากพระราชดำริ
จังหวัดนราธิวาส จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๖ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๒๕
เป็นพื้นที่ศึกษาค้นคว้าและพัฒนาพื้นที่ป่าพรุ และแก้ปัญหาดินเปรี้ยว
น้ำเปรี้ยว ให้กลับมาทำการเกษตรและใช้ประโยชน์ได้ เพื่อขยายผล
แห่งความสำเร็จสู่ราษฎรต่อไป

ศูนย์การศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ

ได้กำหนดเขตการใช้พื้นที่ดินบริเวณพื้นที่พรุในจังหวัดนราธิวาส ออกเป็น ๓ เขต ดังนี้

๑. เขตป่าสงวน (Preservation Zone) เป็นบริเวณพื้นที่ยังคงสภาพเป็นป่าธรรมชาติอย่างสมบูรณ์และยังไม่ถูกรบกวนจากมนุษย์ พื้นที่ป่ามีน้ำท่วมขังตลอดปี ในฤดูฝนอาจท่วมสูงถึง ๒-๓ เมตร ส่วนพื้นที่ป่ามีลักษณะสูงๆ ต่ำๆ ต้นไม้ส่วนใหญ่แตก รากค้ำยันหรือเป็นพุ่มพอน ในพื้นที่เขตนี้มีพืชพรรณธรรมชาติขึ้นเบียดเสียดกันอยู่อย่างหนาแน่น มีไม้ยืนต้นปะปนกันอยู่มากกว่าสี่ร้อยชนิด พืชพื้นล่างที่พบ เช่น เถาวัลย์ ปาล์ม หวาย และเฟิร์น

๒. เขตอนุรักษ์ (Conservation Zone) เป็นพื้นที่พรุที่ถูกทำลายไปบ้างบางส่วนแล้ว และยังไม่มี การเข้าไปพัฒนา สาเหตุหลักของพื้นที่พรุถูกทำลาย ก็คือการบุกรุกเข้าไปแผ้วถาง และไฟไหม้ป่าในช่วงที่เข้าสู่ภาวะแล้งจัด ลักษณะดินเปรี้ยวจัด และมีน้ำท่วมขังตลอดเกือบทั้งปี ทำให้ต้องมีการอนุรักษ์พื้นที่นี้อย่างจริงจัง แต่ยงดีที่พบว่าไม่มีเสมีดขาว กก กระจูดและพีช พวกหญ้ากระจัดกระจายอยู่ทั่วไป

๓. เขตพัฒนา (Development Zone) เป็นบริเวณพื้นที่พรุที่ได้มีการระบายน้ำออกไปบ้างแล้ว พืชพรรณดั้งเดิมก็ถูกแผ้วถางจนหมดสิ้น กลายเป็นพื้นที่ที่ใช้ทำการเกษตร และมีกิจกรรมอื่นๆ อย่างต่อเนื่อง มีพื้นที่ที่ใช้เพื่อกิจกรรมทางด้านเกษตรและมีโครงการพัฒนาต่างๆ เข้าไปดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง พื้นที่เหล่านี้ได้จัดสรรที่ดินให้ราษฎรเข้าอยู่อาศัยและทำกินอย่างถาวร ส่วนใหญ่มีโครงการชลประทานเข้าไปดำเนินการระบายน้ำออกจากพื้นที่

ปัจจุบันป่าพรุที่เคยเสื่อมโทรม คืนสู่สภาพที่นำมาซึ่งประโยชน์มากมายให้กับคนในชุมชนละแวกนั้น และพร้อมกันก็รักษาสมดุลแห่งระบบนิเวศไว้อย่างสมบูรณ์

ฝายชะลอความชุ่มชื้น (Check Dam)
การพัฒนาป่าไม้ด้วยน้ำชลประทานแบบง่าย

การฟื้นฟู และอนุรักษ์สภาพป่าไม้ เพื่อให้มีความอุดมสมบูรณ์ชุ่มชื้น ควบคู่การพัฒนาดินและน้ำ มีมากมายหลายหลากวิธีการ หนึ่งในแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งถือว่าการดูแลรักษาและฟื้นฟูป่าไม้ที่เรียบง่าย ราคาประหยัด ชาวบ้านสามารถทำได้ และได้ประโยชน์อย่างมีประสิทธิภาพ การใช้ฝายต้นน้ำที่เรียกว่า “*Check Dam*” หรือ “*ฝายชะลอความชุ่มชื้น*”

ฝายชะลอความชุ่มชื้น หรือ *Check Dam* คือ สิ่งก่อสร้างที่ใช้ขวางกั้นทางน้ำ ซึ่งโดยทั่วไปแล้วจะใช้เป็นที่กั้นลำธารหรือลำห้วยขนาดเล็กในบริเวณที่เป็นต้นน้ำ หรือเป็นพื้นที่ที่มีความลาดชันสูงมากๆ เพื่อเป็นการกักเก็บตะกอนส่วนหนึ่งที่ไหลมาพร้อมกับกระแสน้ำ และส่วนหนึ่งก็เป็นการช่วยกันไม่ให้ตะกอนตกลงทับถมลำน้ำตอนล่าง อีกทั้ง ในบางครั้งที่กระแสน้ำไหลเชี่ยวรุนแรงก็สามารถที่จะช่วยชะลอความหลากของน้ำให้ช้าลงได้เป็นอย่างดี ซึ่งถือว่าการอนุรักษ์ดินและน้ำได้อย่างยอดเยี่ยมอีกวิธีหนึ่ง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานแนวทางการปลูก
ป่าทดแทนพื้นที่ป่าไม้ที่ถูกทำลายนั้น ว่า

*“...จะต้องสร้างฝายเล็กเพื่อahunน้ำส่งไปตามเหมืองไปใช้ในพื้นที่
เพาะปลูกทั้งสองด้าน ซึ่งจะให้ น้ำค่อยๆ แพร่ขยายออกไปทำความชุ่ม
ชื้นในบริเวณนั้นด้วย...”*

พระราชดำริ เมื่อวันที่ ๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๒๗
ณ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ จังหวัดเชียงใหม่

“...งานด้านป่าไม้ มีความจำเป็นที่จะต้องเร่งปรับปรุงสภาพป่าไม้ทั้งบริเวณเหนืออ่างเก็บน้ำและบริเวณดอยรอบๆ นี้ให้สมบูรณ์ขึ้น เพราะนอกจากจะทำให้ป่าสมบูรณ์แล้ว ยังจะช่วยทำให้น้ำในบริเวณนี้ความสมบูรณ์ขึ้นด้วยวิธีการปรับปรุงสภาพป่านั้น ขอให้อาศัยวิธีการที่ได้ดำเนินการแล้วที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เพราะถือเสมือนว่าที่ห้วยลานนี้เป็นศูนย์สาขาของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ โดยการทำเป็นฝายหินถึงขนาดเล็ก หรือ Check Dam บริเวณร่องน้ำสาขาของห้วยลานเพื่อกักเก็บและชะลอความชุ่มชื้นแก่ต้นไม้ บริเวณเหนืออ่างเก็บน้ำ แต่ถ้าเป็นร่องน้ำขนาดใหญ่จะต้องทำฝายกกักเก็บให้แข็งแรงขึ้น...”

พระราชดำริ เมื่อวันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๓๒
ณ โครงการอ่างเก็บน้ำห้วยป่าไร่อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดเชียงใหม่

ประเภทของฝายตามแนวพระราชดำรินั้น แบ่งเป็น ๒ ประเภทคือ

๑. ฝายต้นน้ำลำธาร หรือฝายชะลอความชุ่มชื้น จะช่วยให้เก็บรักษา
น้ำไว้ในดิน สร้างความชุ่มชื้น
ผืนป่าละพืชพรรณ

๒. ฝายดักตะกอน จะช่วยดักเก็บตะกอน เช่น เศษไม้ใบไม้ หรือดิน
ทรายที่ไหลตามมากับสายน้ำ ป้องกันไม่ให้ลำห้วยตื้นเขิน และไม่ให้ไหลลงสู่อ่าง
เก็บน้ำด้านล่าง

“...Check Dam มี ๒ อย่าง ชนิดหนึ่งสำหรับให้มีความชุ่มชื้นรักษาความชุ่มชื้น อีกอย่างสำหรับป้องกันไม่ให้ทรายลงในอ่างใหญ่ สำหรับ Check Dam ชนิดป้องกันไม่ให้ทรายลงไป ในอ่างใหญ่ ความจริงจะต้องทำให้ดีและลึก เพราะทรายลงมากจะกักเก็บไว้ ถ้าน้ำขึ้นทรายจะข้ามไปลงอ่างใหญ่ได้ ถ้าเป็น Check Dam สำหรับรักษาความชุ่มชื้นไม่จำเป็นต้องขุดลึก เพียงแต่กักน้ำให้ลงไปดิน แต่แบบกักทรายนี้จะต้องทำให้ลึกและออกแบบอย่างไรไม่ให้น้ำลงมาแล้วไล่ทรายออกไป ...”

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระราชดำริเพิ่มเติมในรายละเอียดเกี่ยวกับการก่อสร้าง Check Dam ไว้อีกถึงการพิจารณาสร้างฝายชะลอความชุ่มชื้น เพื่อสร้างระบบวงจรน้ำแก่ป่าไม้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดนั้น ว่า

“...ให้ดำเนินการสำรวจหาทำเลสร้างฝายต้นน้ำลำธารในระดับที่สูงที่ใกล้บริเวณยอดเขามากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ลักษณะของฝายดังกล่าวจำเป็นต้องออกแบบใหม่ เพื่อให้สามารถเก็บกักน้ำไว้ได้ปริมาณมากพอสมควรเป็นเวลานาน ๒ เดือน การเก็บรักษาน้ำสำรองได้นานหลังจากฤดูฝนผ่านไปแล้ว จะทำให้มีปริมาณน้ำหล่อเลี้ยงและประดับประคองกล้าไม้พันธุ์ที่แข็งแรงและโตเร็วที่ใช้ปลูกแซมในป่าแห้งแล้งอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง โดยการจ่ายน้ำออกไปรอบๆ ตัวฝายจนสามารถตั้งตัวได้...”

พระราชดำริ เมื่อวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๓๐
ณ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ จังหวัดเชียงใหม่

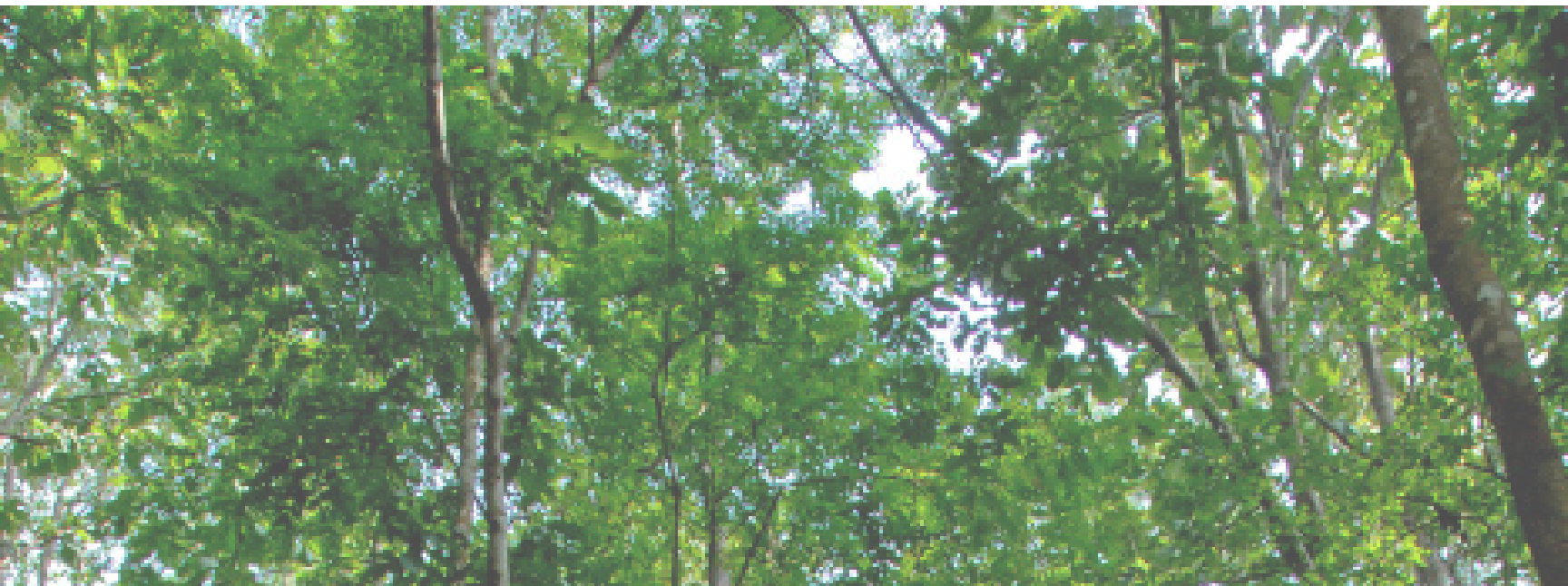
จากแนวพระราชดำริเกี่ยวกับฝายเพื่อสร้างระบบวงจรน้ำแก่ป่าไม้ สามารถนำไปทำได้ ๓ รูปแบบ คือ

แบบท้องถิ่นเบื้องต้น เป็นการก่อสร้างด้วยวัสดุธรรมชาติที่มีอยู่ เช่น กิ่งไม้ และท่อนไม้ล้มขอนนอนไพร ขนابดักก้อนหิน ขนาดต่างๆ ที่หาได้บริเวณลำห้วยนั้นมาเป็นวัสดุประกอบในการก่อสร้าง และวิธีก่อสร้างอย่างง่ายนี้ ทำได้ในบริเวณตอนบนของลำห้วยหรือร่องน้ำ ซึ่งจะทำหน้าที่ดักตะกอน ชะลอการไหลของน้ำ และเพิ่มความชุ่มชื้นบริเวณฝายได้เป็นอย่างดี ข้อดีของฝายแบบท้องถิ่นเบื้องต้นนั้น คือ สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายน้อยมาก

การก่อสร้างฝายแบบท้องถิ่นเบื้องต้น สามารถทำได้ง่ายหลายวิธี เช่น

- ก่อสร้างด้วยท่อนไม้ขนาดด้วยหิน
- ก่อสร้างด้วยท่อนไม้ขนาดด้วยถุงบรรจุดินหรือทราย
- ก่อสร้างแบบคอกหมูแกนดินอัดขนาดด้วยหิน
- ก่อสร้างแบบคอกหมูหินทิ้ง
- ก่อสร้างแบบคอกหมูถุงทรายซีเมนต์
- ก่อสร้างแบบหลักคอนกรีตหินทิ้ง
- ก่อสร้างแบบถุงทรายซีเมนต์
- ก่อสร้างแบบคันดิน
- ก่อสร้างแบบหลักไม้ไผ่สานขัดกันอันเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้าน

แบบเรียงหินค่อนข้างถาวร เป็นการก่อสร้างโดยใช้หินเรียงตัวกันเป็นผนังกันน้ำ สามารถก่อสร้างได้ทั้งบริเวณตอนกลางและตอนล่างของลำห้วย หรือร่องน้ำ ซึ่งจะช่วยดักตะกอน และเก็บกักน้ำในช่วงฤดูแล้งได้เป็นบางส่วน

แบบคอนกรีตเสริมเหล็ก เป็นการก่อสร้างแบบถาวรส่วนมาก จะดำเนินการในบริเวณตอนปลายของลำห้วยหรือร่องน้ำ จะสามารถดักตะกอนและเก็บกักน้ำในฤดูแล้งได้ดี ค่าก่อสร้างจะมีราคาค่อนข้างสูงกว่าแบบอื่นๆ เฉลี่ยประมาณ ๔๐,๐๐๐ – ๕๐,๐๐๐ บาท ขึ้นอยู่กับขนาดของลำห้วย ซึ่งควรมีความกว้างไม่เกิน ๔ เมตร

อย่างไรก็ตาม ก่อนการดำเนินงานก่อสร้างฝายควรสำรวจร่องน้ำลำห้วยในพื้นที่ที่มีปัญหาการพังทลายของดิน หรือปัญหาพื้นที่ขาดความชุ่มชื้นโดยพิจารณาถึงความลาดชันของร่องน้ำและสำรวจหาข้อมูลปริมาณน้ำไหลในร่องน้ำมาใช้ประกอบการเลือกตำแหน่งการสร้างฝายร่วมด้วย ทั้งนี้ เพื่อให้ได้รับประโยชน์สูงสุดจากฝายไม่ว่าจะเป็น การช่วยลดการพังทลายของดินและลดความรุนแรงของกระแสน้ำในลำห้วย ทำให้ระยะเวลาการไหลของน้ำเพิ่มมากขึ้น ความชุ่มชื้นมีเพิ่มขึ้น และแผ่ขยายกระจายความชุ่มชื้นออกไปเป็นวงกว้างในพื้นที่สองฝั่งของลำห้วย

ยิ่งกว่านั้นประโยชน์ของฝายยังช่วยเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพให้แก่ผืนป่า พร้อมกับมีความหนาแน่นของพันธุ์พืชเพิ่มมากขึ้นด้วย อีกทั้งการกักเก็บน้ำไว้บางส่วนได้ ย่อมทำให้สัตว์น้ำมีที่อยู่อาศัย และยังเป็นแหล่งน้ำในการบริโภคของมนุษย์และสัตว์ตลอดจนนำไปใช้ในการเกษตรกรรมได้อีกด้วย จึงอาจกล่าวได้ว่าฝายชะลอความชุ่มชื้นเป็นพระราชดำริในการพัฒนาป่าไม้ที่ยังประโยชน์สุขได้อย่างแท้จริง

ฟื้นป่าไม้ไทย.. ใต้อมพระบารมี....
เพื่อประโยชน์สุขแห่งมวลประชา

โครงการต่างๆ ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มุ่งเน้นให้มีการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งนี้เพราะเปรียบเป็น รากฐานของการพัฒนาประเทศในระยะยาว พระองค์ทรงสนพระราชหฤทัยใน การทำนุบำรุง ปรับปรุงสภาพทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ทั้งป่าไม้ ที่ดิน แหล่งน้ำ และการประมง ซึ่งทุกโครงการล้วนแล้วแต่เป็นการอนุรักษ์ต้นน้ำลำธาร พัฒนา ความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของประชาชนคนไทยทุกคนอย่างแท้จริง ทรงแก้ไข ปัญหาต่างๆ ก็เพื่อให้เกษตรกรมีสภาพพื้นที่ทำกินที่ให้ผลผลิตได้มากที่สุด

โครงการตามแนวพระราชดำริของพระองค์ นอกจากจะมุ่งที่จะส่งเสริมและปรับปรุงสภาพสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้นแล้ว ยังส่งเสริมสานต่อในการพัฒนาสภาพความเป็นอยู่ของคนในชนบทด้วย แม้ว่าในยุคที่สังคมชนบทกลับกลายเป็นสังคมเมืองมากขึ้น ส่งผลให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับสภาพสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมลงต่างๆ แนวพระราชดำริของพระองค์ยังคงเป็นทางออกที่ประเสริฐสุด และนำไปปฏิบัติได้จริง โดยเฉพาะเรื่องของการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ ที่แม้จะถูกทำลายลงเพราะฝีมือมนุษย์หรือภัยธรรมชาติก็ตาม ทฤษฎีการพัฒนาป่าไม้ที่พระราชทานไว้จึงเป็นทางแก้ที่ช่วยฟื้นฟู พัฒนาและอนุรักษ์ฟื้นป่าให้ดำรงอยู่เป็นแหล่งพึ่งพิงของมวลมนุษย์และสรรพสัตว์ทั้งหลายได้ต่อไป

เห็นได้ว่าในระยะ ๒๐ กว่าปีที่ผ่านมา การพัฒนาผืนป่าตามแนวพระราชดำริที่ปรากฏในโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริต่างๆ ทั่วประเทศล้วนประสบความสำเร็จเป็นที่ประจักษ์ ผืนป่าที่เคยเสื่อมโทรมกลับฟื้นคืนความอุดมสมบูรณ์ ที่สำคัญความรู้ต่างๆ ในการดูแลรักษาป่าได้ขยายผลไปสู่ราษฎร สิ่งหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเน้นย้ำคือ การให้คนกับป่าอยู่ด้วยกันได้อย่างยั่งยืน เกื้อกูลกัน คนมีหน้าที่ดูแลรักษาป่า ป่าก็จะให้คุณประโยชน์แก่ชีวิตคน จากนั้นจึงเป็นหน้าที่ของคนไทยทุกคนที่จะร่วมกันรักษาผืนป่าของแผ่นดินให้คงอยู่ถึงรุ่นลูกหลานต่อไปในอนาคต และสนองพระราชดำริในการอนุรักษ์ผืนป่าให้ประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืน

บรรณานุกรม

- ธลีพระบาท. (๒๕๕๔). ธรรมเนียมแห่งพระราชธา.กรุงเทพมหานคร : แสงดาว
- สมุดภาพโครงการตามพระราชดำริ.(๒๕๒๕).คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๒๕.กรุงเทพ : สำนักกราชเลขาธิการ
- พลาตศิัย สิทธิธัญกิจ.(๒๕๕๔).ใ้ร่วมพระบารมีปกเกล้าฯ พระราชดำริเพื่อแผ่นดิน.กรุงเทพ : สยามความรู้
- ปราโมทย์ ไม้กลัด.(๒๕๕๕).การทรงงานของพ่อในความทรงจำ.(สัมภาษณ์และเรียบเรียง โดย สมชาย ขจรศักดิ์ชัย).กรุงเทพ : โรงพิมพ์ตะวันออก
- รักษ์ป่า รักษาชีวิต ในชุด ๖๐ ปี ครองราชย์ ประโยชน์สุขประชาชาษฎ์.(๒๕๕๐).สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ.กรุงเทพ : สำนักงาน กปร.
- หลักการทรงงานในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในชุด ๖๐ ปี ครองราชย์ ประโยชน์สุขประชาชาษฎ์.(๒๕๕๐).สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ.กรุงเทพ : สำนักงาน กปร.
- ฝายชะลอความชุ่มชื้น (Check Dam) ในรูปแบบต่างๆ ในชุด ๖๐ ปี ครองราชย์ ประโยชน์สุขประชาชาษฎ์.(๒๕๕๐).สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ.กรุงเทพ : สำนักงาน กปร.
- แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (ม.ป.ป.).สำนักงานคณะกรรมการประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

แนวพระราชดำริเกี่ยวกับการปลูกป่า.(ม.ป.ป.).สำนักงานคณะกรรมการประสานงาน
โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับการพัฒนาการเกษตรไทย.(ม.ป.ป.).กระทรวงเกษตร
และสหกรณ์

๑๐๐ ปี กรมป่าไม้.(ม.ป.ป.).กรมป่าไม้

พระราชดำริ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เกี่ยวกับศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทราย
อันเนื่องมาจากพระราชดำริ.(ม.ป.ป.).กรมป่าไม้

ประสพชัย นามลาพุทธา.โครงการสำรวจและจัดทำฐานข้อมูลด้านป่าไม้ งบงาน
พัฒนาการป่าไม้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ.(ม.ป.ป.).กรมป่าไม้

พระราชดำริเกี่ยวกับงานศึกษาการพัฒนา.(ม.ป.ป.).โครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุล
ทองอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

“พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (ด้านป่าไม้)”.สำนักโครงการพระ
ราชดำริและกิจการพิเศษ กรมป่าไม้.[ออนไลน์].เข้าถึงได้จาก : [http://www.forest.
go.th/orip/index.php?option=com_content&view=article&id=304&Itemid=
407&lang=th](http://www.forest.go.th/orip/index.php?option=com_content&view=article&id=304&Itemid=407&lang=th)

“พระปรีชาญาณในการจัดการทรัพยากรป่าไม้”.มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.[ออนไลน์].
เข้าถึงได้จาก : http://web.ku.ac.th/king72/2541-1/menu_2.htm

แนวพระราชดำริเกี่ยวกับป่าไม้

www.sukphor.com